

A mai finn nyelvművelésről

Ennek az írásnak kissé régi előzménye van, ugyanis két-három évtizeddel ezelőtt Lőrincze Lajos egyik debreceni magyar nyelv heti előadása utáni beszélgetésünk során szóba hozta a finn nyelvművelés ügyét, amelyből kiderült, hogy igen nagy érdeklődéssel kísérte a finnek nyelvművelő tevékenységét.

Akkor csak arra volt lehetőségem, hogy a finn nyelvművelés öt alapelvéről, illetve szervezeti kérdéseiről néhány mondatban tegyek említést. Megígértem azonban, hogy – kérésének megfelelően – alkalomadtán olvasható formában is fogok szólni rokon népünk ilyen jellegű tevékenységéről. Ma is sajnálom, hogy ennyire későn és ismét csak rövid összefoglalás keretében van módom beváltani ígéretemet.

A finn nyelvművelésnek igen régi hagyományai vannak. Különösen, ha a finn irodalmi nyelv megteremtőjével: Mikael Agricolával (1510–1557) és az ő korában, illetve a későbbi évszázadokban tevékenykedő és finnül író személyiségekkel kezdjük a sort, ugyanis tulajdonképpen őket, illetve az 1800-as évek anyanyelvi nyelvtaníróit tekinthetjük az első nyelvművelőknek, akik többek közt az egységes finn nyelv megteremtésén fáradoztak. S nem feledkezhetünk meg a nyelv művelésére jelentős mértékben ható Finn Irodalmi Társaságról és a Finn Nyelvi Társaságról sem. 1928-ban azonban már kimondottan a nyelvhelyességi kérdések fontosságára összpontosított a Finn Irodalmi Társaság, amikor egy külön állandó szervet: Nyelvi Választmányt hozott létre a saját kebelén belül, s főleg a jövevényszavak, a nyelvi alakváltozatok, a helynevek írásproblémáival való foglalkozást, illetve az élettan, a tudomány (növénytan, történelem, nyelvtudomány, gyógyszerészet stb.) különféle szakszavainak egyöntetűvé tételét, mondhatnánk: normativizálását tekintette feladatának.

1945-ben az úgynevezett **hivatalos** nyelvművelés szervét hozzák létre, amely a Nyelvhivatal címet kapta, s a Finn Akadémián (Suomen Akatemia) belül a nyelvművelés feladatait kellett ellátnia. 1970-ben a Nyelvhivatal helyzete megváltozott, s az Akadémia humán bizottságának alárendeltségébe került, „A mai finn nyelv intézete” címmel, s közönségszolgálatot is végzett. Később az intézet az 1976-ban alapított Honi Nyelvek Kutató Központjához (Kotimaisten kielten tutkimuskeskushoz = KOTUS), annak a nyelvművelő osztályához került mint Nyelvhivatal. A szakmai kérdések felügyeletének ellátására három bizottságot hoztak létre: a Finn, a Svéd és a Lapp Nyelvi Bizottságot. Ezek határozatai, állásfoglalásai azonban nem voltak, s ma sem kötelező érvényűek, csupán javaslatok.

A Nyelvhivatal feladata a szakemberek nyelvhelyességi kérdésekkel kapcsolatos véleményének, javaslatainak eljuttatása a széles közönséghez, másrészt a telefonon beérkezett egyéni kérdések megválaszolása. A kérdések 86 százaléka közvetlenül az illetők saját munkájához kapcsolódott, a legaktívabban az üzleti élet köréből érdeklődtek (30%), aztán a közigazgatás szolgáltatási területeiről

(24%) stb. A telefonálók elsősorban helyesírási (a rövidítések, a szóösszetételek, a szókapcsolatok írása, a nagy és kis kezdőbetűk stb.) problémák iránt érdeklődtek, a mondattani kérdések sora volt a következő (20%), de a szóválasztás (14%), a ragozás (8%), a jelentés (7%), a szóalkotás (5%), illetve a szövegtani kérdések (4%) is foglalkoztatták az érdeklődőket. A Nyelvhivatal megalakulása óta évente folyamatosan nőtt az érdeklődés, például 1994-ben már mintegy 13 000 volt a telefonhívások száma.

Az elvi jelentőségű kérdések, javaslatok megtételéhez létrehozták a Finn Nyelvi Bizottságot (= Suomen kielen lautakunta), amelynek a nyelvész professzorokon és nyelvész tudományos főmunkatárson kívül más szakemberek is (anyanyelvtanár, ügyvezető igazgató, fordító) tagjai. Ez a KOTUS szakértő testülete, amelynek feladata dönteni a nyelvhasználatot érintő elvi és általános természetű javaslatokról. Az általuk javasolt szakszavak vagy más megállapítások, döntések elfogadása nem kötelező, csupán iránymutatók a nyelvközösség számára.

Megemlítem, hogy 1974-ben hozták létre a Műszaki Szókészleti Központot (= Tekniikan Sanastokeskus), amely nevéből következtethetően a különböző szakterületeken használatos szakszavak egységesítését tekinti feladatának, így kísérelve meg a kommunikáció megkönnyítését, elejét véve az esetleges tévedések lehetőségének.

Nagy figyelmet érdemel, hogy Finnországban egy-egy nagyobb intézmény, szervezet főfoglalkozású nyelvhelyességi szakembereket foglalkoztat (pl. Népnegyedintézet, a Helsinki Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, a Parlamentben „Virkakielikomitea” [= Hivatali Nyelvi Bizottság] működik stb.).

A legnagyobb példányszámú és terjedelmű finn napilapban: a Helsingin Sanomatban (= Helsinki Hírek) keddenként jelennek meg cikkek, amelyeknek szerzői a Honi Nyelvek Kutató Központjának nyelvhelyességgel foglalkozó nagyszerű szakemberei. Az 1996 márciusában megindított sorozat nagy népszerűségnek örvend, s bizonyára ennek is köszönhető, hogy külön kötetben is megjelentettek ebből egy válogatást „Ablakok a nyelv világába” (Helsinki, 2004) címmel, mely 123 nagyon értékes cikket tartalmaz.

Az utóbbi időben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az Európai Unióhoz való csatlakozás következményeként jelentkező nyelvhelyességi problémák, amelyek elsősorban a fordításokban érhetők tetten.

A finn nyelvművelés céljának és feladatainak kijelölésével kitűnő szakemberek foglalkoznak. Ezek a célok és feladatok nem „állandóak”, nem egyszer s mindenkorra szólók. Tisztában vannak azzal, hogy időnként a célok is és a feladatok is változnak. Elég, ha az EU-ba való belépés által indokolható újabb célokra és feladatokra utalunk. Komoly törekvésként jelentkezik, hogy a finn szövegeket harmonizálni kell az EU-szövegekkel, újra foglalkozni kell a névtani kérdésekkel (az EU-országok névrendszertani, [név]morfológiai sajátosságainak megfelelő finn formák/megfelelők kidolgozása, az általánosabbá váló bevándorlás során jelentkező idegen névhasználat finn formáinak megtalálása stb.). A névművelés különben is feladataik közé tartozik. Két külön kiadvány is tanúskodik erről (Sukunimi? – Etunimi? – Maahanmuuttajien nimijärjestelmä [= Családnév? – Keresztnév? A bevándorlók névrendszeréről]. Helsinki, 2002; a hatnyelvű Maiden nimet [= Az

országok nevei]). A finn nyelv művelés az Európai Unióhoz való csatlakozás után nyilván gondot fordít a finn nyelv helyzetére általában, s figyelembe veszi azt a nyomást, amely az uniós tagság és a globalizáció nyomán éri a finn nyelvet. Harri Mantila professzor, a Finn Nyelvi Bizottság elnöke annak a nézetének ad hangot, hogy fontosnak kell tekintenünk a polgárok nyelvi tudatát, tudatosságát, azaz azt, mit is jelent a mai finn ember számára a nyelv. Úgy gondoljuk-e, hogy a nyelv csak egy eszköz, amelyet szükség esetén le lehet cserélni, vagy a nyelv jelentősége tágabban értendő, fontos eszköze a világkép és az identitás építésének. A fokozódó angol nyelvi hatás nem probléma, ha ugyanakkor gondoskodunk a saját nyelvünk, a finn széles körű használatáról is minden területen: a tudományban, az oktatásban, az üzleti életben, a közigazgatásban és a szórakozásban. Az angol nyelv manapság közös nemzetközi nyelv, lingua franca jó és rossz értelemben egyaránt. Az Északi Tanács (Skandináv Tanács) egy érdekes felmérést végzett az angol nyelvnek a skandináv nyelvekre való hatásáról (Engelska språket som hot och tillgång i Norden? [= Az angol nyelv veszély vagy erőtartalék Skandináviában?]) Tema-nord, 2002. 561). Csak dióhéjban említem, hogy az angol hatása leginkább a jövevényszavak terén érvényesül, másrészt a kódváltásban (anyanyelvi beszéd közbeni áttérés angolra) és harmadrészt az anyanyelvhasználat területének szűkülésében. A leginkább félelemre adhat okot a harmadik terület, mivel az anyanyelvhasználat szűkülése a saját nyelv kiiktatását jelentheti a kérdéses területen. Ha az angol hosszú időn keresztül uralni fogja bizonyos területeken a nyelvhasználatot, akkor számolni kell azzal, hogy az új terminus technikusok és fogalmak a kérdéses területen elenyésznek, eltűnnek, s ennek az egész terület látja kárát, mivel egy idő után már nem lehet megérteni, kifejezni anyanyelven a szükséges ismereteket (124. oldal).

A finn nyelv művelés elvei meglehetősen egységesen jelennek meg a szakirodalomban. Ez alkalommal Aarni Penttiläre hivatkozunk, aki a legfontosabb alapelvekként a következőket fogalmazta meg már 1930-ban (Oikeakielisyyden periaatteista [= A nyelvhelyesség alapelveiről]. In: Virittäjä, 1930. 224–8): 1. az állandóságra törekvés, 2. a következetesség, 3. a célszerűség, 4. az előfordulási gyakoriság, 5. a valódiság (eredetiség). Természetesen Aarni Penttilä is tisztában volt azzal, hogy ezek az elvek olykor keresztezhetik egymást, másrészt egyetlen elv sokszor önmagában nem igazíthat el a nyelvhelyességi problémák megítélésében. A mai neves kutató: Päivi Rintala írja, hogy Penttilä elvei ma is érdemesek arra, hogy számoljunk velük (Sananjalka 40 [1998]: 62).

Harri Mantila professzor végeredményben hasonlóképpen látja a nyelvhelyesség alapelveit, de kissé másképp fogalmazza a két első elvet, így tehát a következőkkel számol: 1. a finnes nyelvsajátság (suomalaisuus), 2. a szerkezeti szimmetrikusság (symmetrisyys), 3. a célszerűség, 4. az állandóság és 5. az általános használatúság (az elterjedtség) elve. Hozzáfűzi azonban, hogy a nemzetközi kapcsolatok élénkülésével – különösen a **finnes nyelvsajátság** mint alapelv – újragondolást igényel.

A finn kutatók nyelv művelésen értik mindazokat a tevékenységeket, amelyekkel a nyelvközösségben vizsgálják és kommentálják a nyelv működését és sikerességét. Szerintük a nyelv művelésben két fő irány különíthető el: a rendszertani tervezés és a nyelvi helyzet tervezése/irányítása. A nyelv szerkezetének tervezé-

séről akkor beszélünk, amikor a nyelvi rendszert vizsgáljuk, a helyesírást, az irodalmi nyelv változatainak és szókészletének fejlesztését stb. A nyelvi helyzet tervezéséről vagy irányításáról viszont akkor, amikor a nyelv helyzetéről mint nemzeti nyelvről beszélünk, az élet különböző területein, a tudományban, iskoláztatásban vagy az üzleti életben játszott szerepéről (l. Vesa Heikkinen–Pirjo Hiidenmaa–Ulla Tiirilä: Teksti työnä, virka kielenä [A szöveg mint munka, az állás mint nyelv]. Helsinki, 2000).

A nyelvhelyességi, nyelvápolási tevékenységet felvállaló KOTUS a nyelv-művelés feladatait a következőképpen látja: „A nyelv-művelés kiindulópontja az, hogy a társadalomnak szüksége van egy közös, nyilvánosan normatívizált nyelv-változatra. A tevékenység az ilyen nyelv-alk létrehozására, megőrzésére és fejlesztésére irányul. A nyelv-művelés feladata kettős: gondot kell fordítani arra, hogy legyen egy működő köznyelv: a finn, a svéd és a lapp nyelv, valamint a jelnyelv és a roma nyelv, másrészt segítenünk kell a nyelvi közösség tagjait a nyelvhasználat kérdéseiben oly módon, hogy a nyelvhasználóknak egy eszközt adunk a kezükbe nyelvi problémáik eldöntéséhez. A legnagyobb feladatot a jelnyelv és a roma nyelv jelenti, mivel ezek köznyelvének kifejlesztése még javában tart (Kielipoliittinen ohjelma [= Nyelvpolitikai program]. Helsinki, 1998. KOTUS 10).

A különböző nyelvváltozatok, mint az irodalmi nyelv, a beszélt nyelv fajtái, a szaknyelvek stb. egymás közti rendszertani helyének (hierarchiájának) megállapítása nem a nyelv-művelés feladata. A nyelv-művelés a **helyes – helytelen** felfogás helyett (**jó – kevésbé jó**) arra törekszik, hogy többértékű felfogást közvetítsen a nyelvről, a normatívizált nyelvváltozatokról is. Fontos a nyelvi variációk jelentőségének hangsúlyozása, illetve a szituációnak és a szövegösszefüggésnek a figyelembevétel. A társadalom polarizálódásának és az értékek sokszínűvé válásának megfelelően a nyelv-művelésnek a tartalma is sokoldalúbbá, gazdagabbá vált. A viszonylag állandósult köznyelvben – mint a finn és a (finnországi) svéd nyelvben – a nyelv-művelés súlypontja áttolódott a szöveg egyes részleteiről a textualitás tágabb értelemben vett szerkezeti vonásaira (l. Kielipoliittinen ohjelma, uo.).

Külön illik szólnom egy nagyszerű munkáról, amely a nyelv-művelés legmodernebb elméleti és módszertani kérdéseinek tárgyalása szempontjából kulcsfontosságú a finn nyelv-művelés egészét tekintve. Ez a mű pedig Pirjo Hiidenmaa: Suomen kieli – who cares? [= A finn nyelv – who cares?] című műve (Keuruu, 2003. Otava, 1–317). Ez a könyv nagyszerű áttekintést nyújt hét fejezetben a mai finn nyelv-művelés egészéről (I. A nyelv mint beszédtema; II. Lenyeli-e az angol nyelv a finnt?; III. Tanulás, munka, élet; IV. A hivatal[i nyelv] oldaláról nézve; V. Sokszínű hétköznapi nyelv; VI. Irodalmi nyelv – mi is ez?; VII. Nyelv-művelés). Rendkívül gazdag tematikáját szinte lehetetlen ez alkalommal bemutatni, csak éppen ízelítőül hadd említsek meg néhányat közülük: a fiatalok, az internet nyelvhasználat (12); a nyelvek változása (22); váltakozás és változás (23); fordítói nyelv (38); van-e jó nyelv? (50); a finn társadalom találkozása az angollal (74–100); a szaknyelvek és a köznyelv (121–47); a hivatali nyelv (157–97); hogyan hat az eurofinn a honi finnre (188–190); ki ápolja a nyelvet és miért? (267–72); mi a nyelv-művelés? (273–84); a szövegművelés (284–9); a nyelv helyzetének a gondozása (290–3) stb.

A fentiekből az is kiderül, hogy a nyelvművelést – helyesen – igen szélesen értelmezi. Megállapítja, hogy az e téren folyó munka sokszor nem **művelés**, amikor valamit kijavítanak. Nagy része e tevékenységnek a leírás, a figyelemmel kísérés és a jelenségek megmagyarázása, tolmácsolása. A nyelvművelés helyett manapság beszélhetnénk négy különböző tevékenységről. Az egyik az irodalmi nyelv leírása lenne, mi az, ami nem irodalmi nyelv (a nyelvtan feladata a nyelv és a nyelvhasználat leírása anélkül, hogy változásra vagy a változás megakadályozására törekedne), a másik a helyesírás következetes és pontos megteremtése, a harmadik a jó szövegek létrejöttének elősegítése, a negyedik pedig a nyelvpolitika, amelyet nem lehet csupán a kutatók (nyelvészek, szakemberek) révén megteremteni, a politika közös tevékenység, ahol a döntések is közösek, és eszmecsereik nyomán születnek (300–3).

A parlament által 179 – 3 szavazattal jóváhagyott nyelvtörvény 2004 elején lépett életbe. Ez a dokumentum a finn és a svéd népesség nyelvi jogait, az egyénnek az anyanyelvhasználathoz való jogát tisztázza, s a finn nyelvhasználatnak az idegen nyelvi hatás ellenére való hiánytalan fennmaradását szolgálja. Szó sincs ebben a törvényben a nyelvhasználattal kapcsolatos esetleges szankcionálásról vagy reklámok, feliratok erőszakos „finnesítéséről”.

Finnországban a nyelvművelő munkát szinte teljes egészében a Honi Nyelvek Kutató Központja szervezi, irányítja. A Kutató Központ arra törekszik, hogy a legszélesebb tömegekkel is megértesse, mennyire fontos a társadalmi tevékenység és a demokrácia szempontjából, hogy a polgárok jó nyelvhasználatot sajátítsanak el, hozzanak létre (vö. Kielipoliittinen ohjelma, 13).

A korábbi és itt fel nem sorolható sok, értékes nyelvhelyességi kiadvány mellett viszont okvetlenül meg kell említenünk a Kielikello (= Nyelvharang) című évente négyszer megjelenő igen magas színvonalú nyelvhelyességi folyóiratot. Az előző: Anneli Räikkälä és a jelenlegi főszerkesztő: Pirjo Hiidenmaa jóvoltából nagyon időszerű, érdekes, általános és részletekbe is menő nyelvhelyességi kérdéseket tárgyal. Szemléletük rendkívül rugalmas, a nyelv egészének működését, s az eközben fel-feltűnő problémákat veszik górcső alá. Legújabbban talán az EU-nyelvre, a szaknyelvekre, a minden szintű nyelvi elemektől a neveken keresztül a szövegig, a szövegalkotás kérdéseire összpontosítanak leginkább.

Nyirkos István